

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Andreas Korthis-Aspegren

Det bevisrättsliga gränslandet
En studie om stödbevisning och rättssäkerhet i
sexualbrottmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT15

Innehåll

FÖRKORTNINGAR	1
SUMMARY	2
SAMMANFATTNING	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte	4
1.3 Frågeställningar	5
1.4 Avgränsningar	5
1.5 Metod och perspektiv	6
1.6 Material	6
1.7 Forskningsläge	7
1.8 Disposition	7
2 STÖDBEVISNING	8
2.1 Allmänt om stödbevisning	8
2.2 Olika typer av stödbevisning	9
2.3 Stödbevisning i sexualbrottmål	10
3 BEVISVÄRDERING	11
3.1 Fri bevisprövning	11
3.2 Allmänt om bevisvärdering	11
3.2.1 Temametoden	12
3.2.2 Värdeметoden	12
3.2.3 Hypotesметoden	13
3.3 Bevisvärdering i praktiken	13
4 BEVISKRAV OCH BEVISBÖRDA	15
4.1 Grundläggande principer	15
4.2 Utom rimligt tvivel	15
4.2.1 Bakgrund	15

4.2.2	Innebörd	16
5	PRAKTIKERS ÅSIKTER	18
6	FALLSTUDIE	20
6.1	Muntlig stödbevisning i sexualbrottmål	20
6.1.1	Svea hovrätt B 10830-13	20
6.1.2	Hovrätten över Skåne och Blekinge B 426-14	20
6.1.3	Svea hovrätt B 10468-13	21
6.1.4	Hovrätten för västra Sverige B 3402-13	21
6.1.5	Hovrätten över Skåne och Blekinge B 352-15	22
6.1.6	Hovrätten för västra Sverige B 2600-14	22
6.1.7	Svea hovrätt B 11845-13	23
6.2	Muntlig stödbevisning i misshandelsmål	24
6.2.1	Svea hovrätt B 3568-13	24
6.2.2	Södertörns tingsrätt B 1744-13	24
6.2.2.1	Första tillfället	24
6.2.2.2	Andra tillfället	25
7	ANALYS	26
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
	Litteratur	31
	Rapporter	31
	Elektroniska källor	31
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	33
	Högsta domstolen	33
	Hovrätter	33
	Tingsrätter	33

Förkortningar

B	Brottmål
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
SvJT	Svensk juristtidning

Summary

The intention of this essay is to give the reader an overarching view of what kind of corroborating evidence that appears in Swedish courts in cases concerning sexual assault and to analyze what kind of such evidence that is sufficient for a prosecution to be proven beyond reasonable doubt in today's courts and according to legal doctrine and relevant sources of law.

Furthermore, the essay intends to investigate if the assessment of corroborating evidence is uniform within the legal system of Sweden. To fulfill the aim, a legal dogmatic method, where applicable law has been interpreted in the light of relevant sources of law, has been used. A comparison has then been made with judgments to determine whether the assessment of evidence is the same in practice as in theory and if different courts in Sweden evaluate corroborating evidence in the same way.

Corroborating evidence is a relatively modern concept of evidence law that lately has been used more extensively in Swedish courts. In accordance with the principle of free assessment of evidence a party is free to adduce any desirable evidence before the court and there cannot be any legal rules binding the judge regarding the evaluation of the evidence. The Supreme Court of Sweden has held that the defendant's guilt has to be proven beyond reasonable doubt in a trial regarding sexual assault, but the precise meaning of the standard of proof is unclear. Seemingly, the courts tend to look for hypothetical exculpatory alternatives to the prosecution, whereupon if one of them cannot be disregarded, reasonable doubt exists.

In conclusion, this essay finds that the assessment of corroborating evidence is not uniform between courts in Sweden and different types of second-hand information are often decisive for the outcome in a case concerning sexual assault, which can be questioned in a theoretical perspective where the most fundamental rule is that all assessment of evidence is supposed to be made in an objective manner.

Sammanfattning

Syftet med förevarande arbete är att dels ge läsaren en övergripande bild av vilken typ av stödbevisning som förekommer i sexualbrottmål, dels utreda och ur ett bevisteoretiskt perspektiv analysera vilken typ av sådan bevisning som i dagens domstolar är och utifrån relevanta rättskällor bör vara tillräcklig för att ett åtal ska vara ställt utom rimligt tvivel i ett mål rörande sexualbrott. Uppsatsen syftar vidare till att utreda huruvida bevisvärderingen av stödbevisning är enhetlig svenska domstolar emellan. För att uppfylla syftet har en rättsdogmatisk metod där gällande rätt tolkats med hjälp av rättskällor använts. En jämförelse har sedan skett med ett antal domar från underrätter för att utröna huruvida teori stämmer överens med praktik och om domstolarna i domarna värderar bevisningen på samma vis.

Stödbevisning är ett relativt modernt bevisrättsligt begrepp som på senare tid blivit allt vanligare i svenska domstolar. I enlighet med principen om fri bevisprövning råder det dels fri bevisföring, dels fri bevisvärdering i en rättegång, vilket innebär att parterna är fria att förebringa den bevisning de anser lämplig och domstolen är sedan fri att, utan några legala regler som för dem ställer upp hur de ska förfara, värdera bevisningen i fråga. Högsta domstolen har uttalat att det även i sexualbrottmål krävs att det som lagts den tilltalade till last ska vara ställt utom rimligt tvivel för att en fällande dom ska få meddelas, men vad utom rimligt tvivel egentligen innebär är, både i teorin och i praktiken, oklart. Domstolar synes i praktiken leta efter hypotetiska händelseförlopp till åklagarens åtal och kan något av dessa inte frånses föreligger rimligt tvivel.

Det konstateras avslutningsvis i arbetet att bevisvärderingen av muntlig stödbevisning inte är enhetlig domstolar emellan och att olika typer av andrahandsuppgifter ofta blir avgörande för utgången i ett sexualbrottmål, vilket kan ifrågasättas ur ett bevisteoretiskt perspektiv där den mest grundläggande principen är att all bevisvärdering ska ske objektivt.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

För att kunna meddela en fällande dom i ett mål om våldtäkt, den kanske mest fasansfulla, personligt ödeläggande och medialt omdiskuterade lagöverträdelsen i brottsbalken, måste det, precis som för vilket annat brott som helst, finnas nöjaktig bevisning som kan styrka ett åtal. Högsta domstolen har vid åtskilliga tillfällen uttalat att, liksom i brottmål i övrigt, det vid sexualbrott krävs att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig till vad åklagaren i enlighet med gärningsbeskrivningen lagt honom till last.¹

Efter framför allt 2009², i kölvattnet av den mycket uppmärksammade utredningen *Felaktigt dömda* från Justitiekanslern där det framkom att flera domar i företrädesvis mål om sexualbrott var direkt felaktiga³, har domare i svenska domstolar tenderat att, efter att under en tid till synes stundom ha ägnat sig åt rena trovärdighetsbedömningar⁴, fokusera mer på bevisning som kan ge stöd åt målsägandens utsaga om ett påstått händelseförlopp.⁵ Denna bevisning har kommit att kallas för stödbevisning och är, även om den inte ensam är tillräcklig för en fällande dom⁶, ofta direkt avgörande för utgången i ett mål om till exempel våldtäkt.⁷

1.2 Syfte

Intentionen med förevarande uppsats är att dels skapa en för läsaren övergripande bild om vilken typ av stödbevisning som förekommer i dagens domstolar, dels utreda och ur ett bevisteoretiskt perspektiv analysera vilken typ av sådan bevisning som är och utifrån relevanta rättskällor bör vara

¹ NJA 2009 s. 447, s. 456.

² NJA 2009 s. 447 I och II.

³ Axberger m.fl. 2006.

⁴ Lambertz, 2009, s. 3.

⁵ NJA 2009 s. 447, s. 456.

⁶ Se bl.a. NJA 1980 s. 725, NJA 1992 s. 446, NJA 2009 s. 447.

⁷ Se avsnitt 6.

tillräcklig för att ett åtal ska vara ställt utom rimligt tvivel i ett mål rörande sexualbrott. Syftet är vidare att belysa ett antal domar för att ur en rättssäkerhetsaspekt undersöka huruvida den praktiska tillämpningen och värderingen av stödbevisning är enhetlig inom landets gränser, dels i olika domstolsinstanser, dels i olika domsagor.

1.3 Frågeställningar

De frågeställningar som uppsatsen i enlighet med syftet ovan följaktligen önskar besvara är: *Vilken typ av stödbevisning förekommer i svenska domstolar i sexualbrottmål? Vilken typ av muntlig stödbevisning är i dagens domstolar tillräcklig för att ett åtal ska anses vara ställt utom rimligt tvivel i ett mål rörande sexualbrott och vilken typ av sådan bevisning bör, utifrån relevanta rättskällor, vara tillräcklig för att uppfylla beviskravet? Är tillämpningen och värderingen av stödbevisning i sexualbrottmål enhetlig inom landets gränser, dels i olika domstolsinstanser, dels i olika domsagor?*

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen kommer fokusera på vilket bevisvärde som tillmäts olika typer av stödbevisning då den de facto är avgörande för utgången i ett mål om sexualbrott i en svensk domstol. Detta värde kommer sedan ställas i relation till det beviskrav som existerar i brottmål. Ett par typer av stödbevisning i form av olika andrahandsuppgifter kommer utkristalliseras som särskilt problematiska ur ett bevisteoretiskt perspektiv. Med hänsyn till ett icke obegränsat omfång för förevarande arbete kommer i de analyser och utredningar som rör gränsen mellan vad som är rimligt tvivel eller ej särskilt den typen av stödbevisning diskuteras, vilket innebär att teknisk bevisning i olika former nödvändigtvis till stora delar kommer lämnas därhän. Uppsatsen gör inte anspråk på att redogöra för hur bevisvärdering av stödbevisning i relation till beviskravet i svenska domstolar fungerar överlag, utan de slutsatser den utmynnar i kan endast påvisa huruvida

problematiken är obefintlig eller ej. För tydlighetens skull kommer främst brottet våldtäkt och stödbevisningens betydelse för utgången i sådana mål att utredas.

1.5 Metod och perspektiv

Uppsatsen utgår från en traditionell rättsdogmatisk metod där gällande rätt fastställs och tolkas utifrån rättskällor för att sedan ur ett kritiskt rättssäkerhetsperspektiv jämföras med hur den praktiska tillämpningen ser ut i underrätterna.

1.6 Material

För att uppfylla uppsatsens syfte har lagtext, förarbeten, doktrin och praxis använts. Litteraturen som begagnats är författad av experter som inom sina respektive rättsområden är framstående. Rättsfallen, som redovisas i relevanta delar, har valts för att den bevisning som där varit avgörande för domstolens ställningstagande kan underlätta att besvara dels frågeställningen om vilken typ av stödbevisning som i domstolarna idag är tillräcklig för att beviskravet utom rimligt tvivel ska anses uppfyllt i sexualbrottmål, dels för att en jämförelse av avgörandena emellan kan påvisa hur enhetlig bedömningen av stödbevisning är mellan olika domstolar. Eftersom uppsatsen har för avsikt att utreda eventuell problematik i tillämpningen av stödbevisning kommer också artiklar ur tidningsutgåvor användas för att hänvisa till praktikers åsikter om värderingen av stödbevisning i relation till det beviskrav som gäller i mål om sexualbrott. Uttalanden i dessa är givetvis subjektiva åsikter, men har ändå ett värde i en diskussion eftersom det är dessa personer som i sitt dagliga värv kommer i kontakt med stödbevisning och värdering av densamma. Förfarandet och det perspektiv som anlagts i förevarande uppsats är i övrigt avsett att till alla delar vara objektivt.

1.7 Forskningsläge

Utrymmet för forskning gällande domstols värdering av stödbevisning i praktiken och huruvida den värderingen stämmer överens med beviskravet som enligt högsta domstolen gäller i sexualbrottmål är mycket stort. Likaså finns det stort utrymme för forskning gällande enhetligheten i olika domstolars bedömning av stödbevisning. Angående fenomenet stödbevisning som sådant får den litteratur som redogörs för nedan anses spegla forskningsläget. Ledande är här Karin Lainpelto, som i sin avhandling utförligt behandlat begreppet.⁸ I övrigt har det i den vetenskapliga diskussionen förts flertalet bevisteoretiska resonemang, vilka i relevanta delar kommer redogöras för nedan.

1.8 Disposition

Arbetet är uppdelat i sju kapitel där det andra kapitlet redogör för stödbevisning som begrepp och dess tillämpning i sexualbrottmål. Det tredje kapitlet förklarar sedan de allmänna grunderna för bevisvärdering i brottmål, dess metodik och hur densamma går till i praktiken. Kapitel fyra behandlar beviskrav och grundläggande principer för den dömande verksamheten. I det femte kapitlet redogörs i sin tur för praktiserande juristers åsikter om värdering av stödbevisning i sexualbrottmål och i kapitel sex görs sedan en fallstudie för att vidare utreda vilken typ av stödbevisning som i praktiken varit tillräcklig för fällande domar i sexualbrottmål och huruvida bevisvärderingen av sådan bevisning varit enhetlig svenska domstolar emellan. Avslutningsvis, i kapitel sju, analyseras de slutsatser arbetet utmynnat i.

⁸ Lainpelto, 2012.

2 Stödbevisning

2.1 Allmänt om stödbevisning

Stödbevisning är ett relativt modernt begrepp i svensk bevisrätt⁹ och dess innebörd är i doktrin och praxis höjd i dunkel.¹⁰ Tingsrätter och hovrätter uppger stundom att stödbevisningen såsom bevisfaktum ska ge stöd åt åtalet i sin helhet, stundom att stödbevisningen såsom hjälpfakta ska ge stöd åt målsägandeutsagan. Det förekommer också att domstolar bedömer stödbevisning som en kombination av dem båda, det vill säga att den ska ge stöd åt dels målsägandeutsagan, dels åtalet i dess helhet.¹¹ Karin Lainpelto, som undersökt begreppet i sin doktorsavhandling, menar att denna inkonsekvens innebär att det uppkommer felslut när stödbevisning värderas, vilket i sin tur innebär att stödbevisning kan komma att tillmätas ett för högt eller ett för lågt värde, beroende på vad den enligt domstolen anses stödja. Det som är avgörande för huruvida stödbevisning tillmätas ett för högt eller för lågt värde är dock om den såsom bevisfaktum ska samverka med övrig bevisning till stöd för bevisemat eller om den endast såsom hjälpfakta ska ge stöd åt ett annat bevisfaktum.¹² I en övervägande majoritet av de sexualbrottmål där stödbevisning finns med synes domstolarna anse att det är målsägandeutsagan som ska stödjas,¹³ vilket också, utan att ta närmare ställning i frågan, kommer vara utgångspunkten i förevarande arbete. Lainpelto konstaterar vidare att domstolar sällan tenderar att värdera stödbevisning eller, om så sker, underlåter att redogöra för detta.¹⁴

Även Ekelöf har konstaterat att begreppet stödbevisning blivit allt vanligare i doktrin och praxis och menar att viss likhet existerar gentemot ett annat juridiskt begrepp, nämligen indicium. Precis som ett indicium bör stödbevisning endast kunna nå upp till beviskravet med stöd av ett annat

⁹ Lainpelto, 2012, s. 157.

¹⁰ Lainpelto, 2012, s. 193.

¹¹ Lainpelto, 2012, s. 301.

¹² Lainpelto, 2012, s. 197.

¹³ Lainpelto, 2012, s. 184.

¹⁴ Lainpelto, 2012, s. 185.

bevisfaktum. Ekelöf noterar dock att stödbevisning också bör kunna ses som hjälpfakta och att det lätteligen kan dras förhastade slutsatser om att det under alla omständigheter är huvudbevisningen som är avgörande för utgången i en rättegång och att stödbevisningen således skulle tendera att hamna i bakgrunden. Även stödbevisning med ett lågt isolerat bevisvärde kan dock vara avgörande och det är upp till domstol att värdera samtlig bevisning, då det handlar om ”flera bevis med olika bevisvärde”.¹⁵

2.2 Olika typer av stödbevisning

Stödbevisning förekommer i både muntlig och skriftlig form. Såsom muntlig bevisning kan framför allt tre olika typer urskiljas, nämligen vittnesutsaga om vad målsäganden berättat för vittnet i fråga, vittnesutsaga om vad målsäganden har berättat för vittnet i fråga i kombination med vad vittnet vid den tidpunkten har kunnat observera av målsägandens sinnesstämning och slutligen vittnesutsaga om efterföljande observationer av sinnesstämningen i allmänhet hos personen som påstår sig ha blivit utsatt för brott. Personer som uppträder som vittnen och vars utsaga således utgör stödbevisning är vanligtvis någon som står den som påstår sig ha blivit utsatt för brott nära, exempelvis en förälder, vän, käresta eller lärare.¹⁶

Såsom skriftlig stödbevisning återfinns bland annat DNA-analys, mailkontakter samt telefonkontakter mellan tilltalad och målsäganden, mellan tilltalad och annan tredje person och mellan målsäganden och annan tredje person, rättsintyg till styrkande av våld och journalanteckningar om skada på målsäganden.¹⁷

¹⁵ Ekelöf, 2009, s. 25.

¹⁶ Lainpelto, 2012, s. 176.

¹⁷ Lainpelto, 2012, s. 177.

2.3 Stödbevisning i sexualbrottmål

Bestämmelsen om våldtäkt kriminaliserar ett beteende som, då det sker med samtycke, är fullt önskvärt från samhällets sida och som ofta sker mellan fyra väggar med två personer inblandade. Typsituationen för brottet våldtäkt, tvärtemot vad många troligtvis föreställer sig vid ett första övervägande, gestaltar sig inte såsom ett anfallsbrott ute på en gata i valfri stad, utan sker ofta mellan två personer som av olika anledningar vistas tillsammans, ensamma, i ett rum i till exempel en lägenhet.¹⁸ Insikten om dessa omständigheter och de bevissvårigheter de ger upphov till leder till slutsatsen att den tilltalades ord inte sällan står mot målsägandens i ett mål angående våldtäkt, vilket i sin tur innebär att stödbevisningen i enlighet med Högsta domstolens praxis nedan intar en central roll i åklagarens åtal och för utgången i rättegången som sådan.

Högsta domstolens har uttalat att det för att meddela en fällande dom i ett mål sexualbrott inte är tillräckligt att parternas utsagor vägs mot varandra, men att "En alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet - t.ex. om målsägandens beteende efter händelsen - vara tillräcklig för en fällande dom." Det kan härvid konstateras, oaktat om det i teorin föreligger något krav på stödbevisning i sexualbrott eller ej, att stödbevisning i praktiken, synnerligen i våldtäktsmål där bevisning i övrigt inte existerar, kommer att inta en central position i åklagarens åtal då den tillsammans med en trovärdig målsägandeutsaga kan vara tillräcklig för en fällande dom.¹⁹

¹⁸ Se avsnitt 6.

¹⁹ NJA 2009 s. 447, s. 456

3 Bevisvärdering

3.1 Fri bevisprövning

Utgångspunkten för hantering av bevisning i svensk domstol återfinns i 35:1 rättegångsbalken, där det stadgas att ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”.

Stadgandet ger uttryck för den fria bevisprövningens princip, som innebär att det föreligger dels fri bevisföring, det vill säga i princip obegränsade möjligheter för parterna i en rättegång att för domstolen förebbringa det eller de bevismedel de bäst finner lämpligt, dels fri bevisvärdering, som i sin tur ger domstolen frihet att värdera förebragd bevisning utan att det uppställs några legala regler som för denna reglerar hur den i sin värdering ska förfara.²⁰

3.2 Allmänt om bevisvärdering

För att en domare ska kunna avgöra vilken styrka den bevisning som framlagts inför honom har, måste denne genomföra en bevisvärdering. Bevisvärderingen erfordras dessutom för att rätten ska kunna avgöra om det beviskrav som gäller i målet, det vill säga för brottmålets vidkommande, huruvida åtalet är ställt utom rimligt tvivel, är uppfyllt eller ej. Rättens uppgift blir härvid att jämföra åklagarens gärningspåstående med det som kan antas ha hänt.²¹ Även om rätten i en svensk domstol är fri i sin bevisvärdering får detta inte innebära att avgörandet grundas på ett rent subjektivt förmenande,²² men det krävs, för att över huvud taget kunna döma, att uppfattningar om samband som kan observeras som allmänt veterliga får utgöra en utgångspunkt i en domstols bedömning. Det talas här om så kallade erfarenhetssatser, vilka således, trots att olika domares

²⁰ Ekelöf, 2009, s. 26.

²¹ Ekelöf, 2009, s. 160.

²² Diesen, 2000, s. 8.

uppfattningar om olika ting givetvis kommer skilja sig åt dem emellan, bör innebära en objektiv erfarenhet, fri från subjektiva värderingar.²³

För att vidmakthålla en objektiv värdering behövs metodik, vilket i svensk rätt har utvecklats genom framför allt tre olika teorier.²⁴ Ekelöf konstaterar att juristen som kommer i kontakt med bevisvärdering inte nödvändigtvis behöver behärska hela den metodik som de olika teorierna ställer upp, utan att det bör vara tillräckligt att känna till de mest grundläggande elementen.²⁵

3.2.1 Temametoden

Temametoden bygger på en frekvensteori där sannolikheten för bevistemat söks med hjälp av bevisningen, det vill säga bevisfakta, i målet.²⁶ Varje bevisfaktum kan då antingen tala för eller emot bevistemat, vilket innebär att, enligt Diesens formulering, det blir ett ”vågskålstänkande”, där det avgörande är om skålen med bevisningen som talar för en fällande dom väger tillräckligt tungt för att det som lagts den tilltalade till last kan anses vara ställt utom rimligt tvivel.²⁷

3.2.2 Värdeметoden

Värdeметoden innebär att sannolikheten för att ett bevisfaktum bevisar bevistemat eftersöks. Förhållandet mellan bevisfaktum och bevistema bör enligt värdeметoden, till skillnad från temametoden, fastläggas genom ett kausalförhållande, där frågan som önskas besvaras är hur stor sannolikheten att ett bevisfaktum har givit upphov till bevistemat är.²⁸ Bevisvärdet bedöms sedan utifrån en helhetsuppskattning mellan å ena sidan antagligt

²³ Diesen, 2000, s. 9.

²⁴ Ekelöf, 2009, s. 160.

²⁵ Ekelöf, 2009, s. 163.

²⁶ Stening, 1975, s. 34.

²⁷ Diesen, 2000, s. 12.

²⁸ Ekelöf, 2009, s. 170.

orsaksförhållande mellan bevisfaktum och bevistema, å andra sidan kvarvarande osäkerhet.²⁹

3.2.3 Hypotesmetoden

Metoden om alternativa hypoteser innebär att, för att utröna om det som lagts den tilltalade till last är ställt utom rimligt tvivel, det till åklagarens gärningspåstående ställs upp hypoteser, det vill säga, alternativa händelseförlopp. Hypoteserna ska vara skäligen på det vis att de ska kunna preciseras med de fakta som i målet föreligger.³⁰ Kan de för domstolen framlagda hypoteserna sedan uteslutas, är det som lagts den tilltalade till last bevisat utom rimligt tvivel. Skulle det dock visa sig att hypoteserna inte kan frånses har de skapat ett sådant rimligt tvivel som innebär att en fällande dom inte får meddelas.³¹

3.3 Bevisvärdering i praktiken

De metoder som ovan redogjorts för befinner sig på en utpräglad teoretisk nivå, inte nödvändigtvis, med principen om fri bevisprövning i åtanke, i närheten av hur en domstol resonerar i praktiken då denna står inför bevisning som ska värderas. Faktum är att metoderna i fråga har haft mycket svårt att få fäste i den praktiska bevisvärderingen och någon grundlig undersökning om hur bevisvärderingen de facto går till i svenska domstolar har inte gjorts.³² Det faktum att metoderna, på grund av dess synnerligen abstrakta tankesätt, inte till fullo har funnit erkännande i praktiken innebär dock inte att de inte tjänar ett syfte som viss ledning i en domstols praktiska bevisvärdering.³³

Robert Nordh, docent i processrätt och f.d. hovrättsråd menar att den praktiska bevisvärderingen bör delas upp i två delar, där det krävs att

²⁹ Diesen, 2000, s. 10.

³⁰ Diesen, 2000, s. 133.

³¹ Ekelöf, 2009, s. 167.

³² Ekelöf, 2009 s. 172.

³³ Nordh, 2013, s. 1.

utgångspunkten är att metodiskt strukturera bevisningen för att kunna bedöma dess styrkor och svagheter. Först bör de olika bevisen värderas individuellt, sedan bör en sammanvägning ske där värdet av helheten bedöms i relation till beviskravet. Det som den bevisvärderande domstolen slutligen bör göra att utreda vad den sammanlagda bevisningen säger om säkerheten för bevisstemats existens eller icke existens och det är då framför allt dennes intuition i form av kunskap och omdöme som blir utslagsgivande.

För att avgöra säkerheten av bevisstemats existens blir sökandet efter alternativa händelseförlopp också i praktiken mycket viktigt, då förekomsten av möjliga sådana automatiskt innebär visst tvivel.³⁴ Torkel Gregow har konstaterat att olika domare, beroende på synsätt och bakgrund tillmäter olika typer av bevisning olika mycket värde, men att det är av otrolig vikt att bevisvärderingen också i praktiken sker på ett objektiva vis.³⁵

³⁴ Nordh, 2013, s. 1.

³⁵ Gregow, 1996 s. 511.

4 Beviskrav och bevisbörda

4.1 Grundläggande principer

Utgångspunkten för all dömande verksamhet i brottmål är att principen in dubio pro reo ska tillämpas, det vill säga att utgången i tveksamma fall ska vara till förmån för den tilltalade. Principen kan ses som ett uttryck för att det i Sverige, då landet utgör sig för att vara en modern rättsstat, inte under några som helst omständigheter accepteras att oskyldiga döms eller att domar i övrigt meddelas under felaktiga omständigheter.³⁶ Ytterligare en grundläggande pelare i straffrättens högborg är principen om förutsebarhet, som i den juridiska diskussionen ses som central i rättssäkerhetsbegreppet.³⁷ Rättssäkerhet innebär, enligt ett uttalande ur en rapport från Justitiekanslern där syftet var att utreda rättssäkerheten i brottmål, ”/.. / den säkerhet för enskilda som en god och förutsebar rättsordning ger och vars yttersta garanti är att ingen döms för brott om inte hans eller hennes skuld är ställd utom rimligt tvivel”³⁸. Det är vidare åklagaren som ska bevisa att den tilltalade är skyldig, bördan vilar på denne. Den tilltalade ska således aldrig behöva bevisa sin oskuld.³⁹

4.2 Utom rimligt tvivel

4.2.1 Bakgrund

En tidig kväll den 5 mars 1770, under den revolutionära eran, utspelade sig, i Boston, USA, vad som senare har kommit att kallas för Bostonmassakern, ett gräl mellan en större folkgrupp och några soldater som inledningsvis började i snöbollskastning, men efter att en av soldaterna blivit träffad av en klubba i huvudet, tappat fattningen och skrikit ”damn you, fire”, eskalerade

³⁶ Ekelöf, 2009, s. 150.

³⁷ Zila, 1990, s. 284.

³⁸ Lambertz, m.fl. 2009, s. 57.

³⁹ Ekelöf, 2009, s. 150.

i ett blodbad.⁴⁰ Under rättegången, ungefär tre veckor senare, sades ”Evidence is not sufficient to convince beyond reasonable doubt, then the jury must acquit”, varpå domarna såsom uppmaning till juryn svarade ”If upon the whole, ye are in any reasonable doubt of their guilt, we must then, agreeable to the rule of the law, declare them innocent”.⁴¹ Beviskravet, så som det för brottmålets vidkommande i svensk rätt uppfattas idag, var för första gången myntat.⁴²

Det dröjde dock till år 1980 innan Högsta domstolen uttalade sig i frågan. I NJA 1980 s. 725 uttalade HD följaktligen, vilket får antagas vara en direkt översättning inspirerad av vad som sagts ovan, att det måste vara ställt utom rimligt tvivel att någon gjort sig skyldig till vad som i gärningsbeskrivningen lagts honom till last för att denne ska kunna dömas. Detta krav har av HD flera gånger upprepats och även i doktrinen är författarna överens om att kravet är lämpligt såsom en måttstock på vilken styrka den av åklagaren förebragda bevisningen måste ha för att en fällande dom ska kunna meddelas.⁴³

4.2.2 Innebörd

Även om det får anses som tämligen tvivellöst att det beviskrav som i svensk rätt gäller för brottmålets vidkommande är att det som lagts den tilltalade till last ska vara ställt utom rimligt tvivel, så är innebörden av detsamma av betydligt större osäkerhet.⁴⁴ Det finns i domstolarna ingen enhetlig definition, eller ens gemensam uppfattning, om vad som de facto är ett rimligt tvivel och vilken typ av bevisning som således är tillräcklig för att beviskravet ska vara uppfyllt.⁴⁵ Under 1970-talet gjordes i Storbritannien flera försök att närmare definiera begreppet utom rimligt tvivel och Diesen anser att Lord Dennings definition, som särskilt framhåller att ett tvivel ska vara förnuftsensligt och att varje tillstymmelse till sådant inte kan räcka

⁴⁰ Allison, 2006, s. 14.

⁴¹ Shapiro, 1991, s. 22.

⁴² Shapiro, 1991, s. 22.

⁴³ Diesen, 2000, s. 81.

⁴⁴ Diesen, 2000, s. 81.

⁴⁵ Lambert, 2009, s. 13.

såsom anledning till en friande dom, eftersom det då skulle vara en omöjlighet att någonsin döma, bör vara så nära en precisering av begreppet som möjligt är:

”Bevis bortom rimligt tvivel betyder inte bevis bortom varje tvivel. Lagen skulle inte längre utgöra samhällsskydd om den tillät godtyckliga möjligheter att avleda rättvisans gång. Om bevisen mot en person är så starka att vad som talar till hans förmån endast är en långsökt möjlighet, som kan avfärdas med frasen ”det är visserligen möjligt, men det är inte minsta troligt” är saken visad bortom varje rimligt tvivel. Men ingenting mindre än just detta är godtagbart.”⁴⁶

Torkel Gregow har uttalat att kravet på att det som lagts den tilltalade till last ska vara ställt utom rimligt tvivel kan översättas till ”att det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.⁴⁷ Återigen blir beaktandet av alternativa händelseförlopp aktuellt. Finns det några rationella alternativa förklaringar existerar ett sådant rimligt tvivel som innebär att den tilltalade ska frias. E contrario innebär detta att uttrycket utom rimligt tvivel kan förklaras såsom något som är uppfyllt om, och endast om, samtliga rimliga alternativa händelseförlopp har kunnat uteslutas.⁴⁸ Dessa kan föras fram av den tilltalade genom dennes advokat, men domstolen kan också ex officio utreda huruvida sådana föreligger, vilket med andra ord innebär att domstolen kan hitta ett helt annat alternativt händelseförlopp än vad både åklagaren och försvaret ställt upp.⁴⁹ Är det inte ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet i fråga ska således, undantagslöst, en friande dom meddelas.⁵⁰

⁴⁶ Diesen, 2000, s. 82.

⁴⁷ Gregow, 1996, s. 510.

⁴⁸ Diesen, 2000, s. 83.

⁴⁹ Lambertz, 2009, s. 13.

⁵⁰ Lambertz, 2009, s. 10.

5 Praktikers åsikter

Advokat Thomas Olsson menar att domstolars bedömning av till exempel ett vittnesmål från en psykolog som efter en påstådd våldtäkt observerat beteendet hos målsäganden kan ifrågasättas. Olsson frågar sig vidare om det i våldtäktsfall över huvud taget finns något vetenskapligt belägg för ett bestämt efterföljande beteende och om vittnesmålet som sådant kan ge stöd åt målsägandens berättelse.⁵¹ Det är viktigt att värna om den fria bevisprövningen och det handlar snarare, enligt Olsson, om att domare måste inse var gränserna för den kunskap och sanning som det är möjligt att komma fram till med hjälp av allmänna erfarenhetssatser går. Eftersom det är omöjligt att utröna huruvida någon talar sanning eller ej innebär det automatiskt att kraven på bevisning i mål där ord står mot ord måste vara höga.⁵²

Advokat Björn Hurtig konstaterar i sin tur att sexualbrottmål är överrepresenterade i de resningsansökningar som varje år lämnas in till Högsta domstolen och att den stödbevisning som ofta blir avgörande, och som således kan leda till en fällande dom i Sverige, inte består av något annat än olika andrahandsuppgifter i form av hörsägen, som inte hade accepterats i många andra länder. Hurtig menar att det inom advokatkåren är uppenbart och allmänt känt att det föreligger en bristande rättssäkerhet i mål rörande sexualbrott.⁵³

Det är dock inte alla jurister som är av åsikten att beviskravet i mål om sexualbrott rent praktiskt bör höjas. Professor emerita i straffrätt Madeleine Leijonhufvud tycker domstolars höga krav på stödbevisning är ett problem då det innebär att det är väldigt svårt att få någon dömd för till exempel våldtäkt.⁵⁴ Leijonhufvud menar vidare att det faktum att det nu praktiskt taget krävs stödbevisning innebär att sexuella övergrepp i praktiken

⁵¹ Olsson, 2007, s. 1.

⁵² Blendow Group, 2014.

⁵³ Hurtig, Benninge, 2012 s. 1.

⁵⁴ Leijonhufvud, 2013, s. 1.

avkriminaliseras. Att det ”praktiskt sett ska framstå som uteslutet att det förhåller sig på något annat sätt än det åklagaren hävdar” är enligt Leijonhufvud att sätta beviskravet för högt i sexualbrottmål.⁵⁵

⁵⁵ Leijonhufvud, 2011, s. 1.

6 Fallstudie

6.1 Muntlig stödbevisning i sexualbrottmål

6.1.1 Svea hovrätt B 10830-13

Den tilltalade påstods ha penetrerat målsäganden mot hennes vilja analt och vaginalt. Den tilltalade förnekade att samlag ägt rum och några direkta vittnesiakttagelser eller teknisk bevisning i övrigt fanns ej i målet.⁵⁶

Hovrätten konstaterade inledningsvis i domen att målsägandens historia av händelseförloppet var detaljerad och fri från motsägelser. Hovrätten konstaterade också att målsägandens berättelse får ”starkt stöd av annan utredning i målet” då målsäganden morgonen efter berättat för sin kompis som också befunnit sig i huset under natten men inte hört eller sett något av den påstådda våldtäkten, om vad som hänt. Kompisen hade också på morgonen, innan hon gått och hämtat vatten för att hon mått så dåligt av alkoholen som druckits under natten, märkt att målsäganden uppträtt stelt och paralyserat. Hovrätten konstaterade slutligen, innan de fällde den tilltalade för våldtäkt, att det inte framkommit något under förhandlingen som kan anses tyda på att målsäganden skulle få för sig att ljuga om händelseförloppet.⁵⁷

6.1.2 Hovrätten över Skåne och Blekinge B 426-14

Efter att under en natt ha festat i Malmö skulle målsäganden åka hem till sin pojkvän och hittade då en taxi som hon satte sig i. Föraren körde mot målsägandens adress, men stannade på vägen vid en parkeringsplats.

Målsäganden påstod att föraren här tilltvingat sig oralsex och chauffören, sedermera den tilltalade, menade att allt som hänt varit med samtycke från båda parter och att det snarare var målsäganden som tog initiativ till den

⁵⁶ B 10830-13, s. 3.

⁵⁷ B 10830-13, s. 4.

sexuella handlingen. Inga direkta vittnesiakttagelser eller teknisk bevisning i övrigt framlades vid rättegången.⁵⁸

Den bevisning som däremot fanns i målet var stödbevisning i form av olika uppgifter om vad målsäganden sagt till sin pojkvän och till två poliser, men också hur hon agerat efter händelsen. Även om den tilltalades berättelse enligt varken tingsrätt eller hovrätt kunde lämnas utan avseende, ansågs stödbevisningen om hur målsäganden mått och vad denne sagt vara tillräcklig för en fällande dom.⁵⁹

6.1.3 Svea hovrätt B 10468-13

Målsäganden påstod i målet att den tilltalade med våld och hot, både verbalt och med kniv, i den gemensamma bostaden tilltvingat sig oralsex genom att denne tryckt målsägandens ansikte mot hans penis. Den tilltalade i sin tur påstod att han försökt förmå målsäganden att inte skada sig med kniv, vilket var den enda anledningen till att han övermannade målsäganden. Vittnen och teknisk bevisning i övrigt saknades i målet.

Den bevisning som dock fanns var stödbevisning till målsägandens, enligt både tingsrätt och hovrätt, trovärdiga historia. Målsäganden hade nämligen för tre olika personer berättat om händelsen, vilket rätten konstaterade, efter att först ha erinrat om att det inte fanns någon anledning för vittnena att fara med osanning eller att tro att någon av dem ”misstagit sig om vad som hänt”, var tillräckligt stöd för att det som lagts den tilltalade till last skulle vara ställt utom rimligt tvivel.⁶⁰

6.1.4 Hovrätten för västra Sverige B 3402-13

Målsäganden påstod i målet att hon vaknat av att den tilltalade stod på knä framför henne och sedan förde in sin penis i hennes vagina. Den tilltalade ska sedan också ha försökt att föra in sin penis i hennes mun. Den tilltalade

⁵⁸ B 10353-13, s. 16.

⁵⁹ B 10353-13, s. 17, B 426-14 s. 3.

⁶⁰ B 10468-13 s. 4 och B 12072-13, s. 8.

å andra sidan menade under rättegången att försök till samlag i och för sig skett, men att detta under inga omständigheter skett utan samtycke. Teknisk bevisning och direkta vittnesiakttagelser saknades.

Den bevisning som fanns och som också blev avgörande var stödbevisning i form av vittnesmål från personer som efter händelsen fått berättat om den av målsäganden, men också vittnesmål om hur målsäganden agerat stressat och varit ledsen efter händelsen. Rätten beskriver i sina domskäl målsägandens reaktioner som ”högst naturliga”⁶¹ för någon som blivit utsatt för något liknande och konstaterar att vittnesmålen i kombination med målsägandens i övrigt trovärdiga historia är tillräckligt för en fällande dom.⁶²

6.1.5 Hovrätten över Skåne och Blekinge B 352-15

Den tilltalade, som förnekade vad som lagts honom till last, påstods i målet ha utfört flertalet så kallade otrohetskontroller på målsäganden, vilket målsäganden berättat för två kamrater. Helsingborgs tingsrätt konstaterade att det saknades direkta vittnesiakttagelser och att den stödbevisning som fanns utgjordes av uppgifter som vittnena fått berättat för sig av målsäganden, vilket, utan någon närmare analys, ledde till ett ogillande. Hovrätten över Skåne och Blekinge ansåg dock, utan någon närmare analys, att bevisningen i fråga, tillsammans med målsägandens mycket trovärdiga utsaga, var tillräcklig för en fällande dom. Skiljaktig i hovrätten, hovrättsrådet Mats Loberg uttalade i sin tur att stödbevisningen i målet inte kunde tillmätas något ”själständigt bevisvärde”, varpå han, likt tingsrätten, ansåg att åtalet för våldtäkt borde ogillas.⁶³

6.1.6 Hovrätten för västra Sverige B 2600-14

Målsäganden påstod i målet att den tilltalade våldtagit henne genom att tilltvinga sig till vaginalt samlag genom att hålla fast hennes ben och armar. Hovrätten konstaterade i domen att det inte fanns något som gav anledning

⁶¹ B 357-13, s. 13.

⁶² B 3402-13, s. 4.

⁶³ B 352-15, s. 12 ff.

till att ifrågasätta målsägandens uppgifter, men att inte heller den tilltalades kunde lämnas utan avseende. Den stödbevisning som fanns i målet var vittnesutsagor från flera personer som av målsäganden i nära anslutning till den påstådda våldtäkten fått berättat för sig om händelsen, men också vittnesutsaga om hur målsäganden varit skärrad efter den påstådda våldtäkten. Hovrätten konstaterade avslutningsvis i domen att stödbevisningen i målet endast var uppgifter som ursprungligen kom från målsäganden, vilket, med tanke på att den tilltalade förnekade ansvar för brott, inte var tillräckligt för att det som lagts den tilltalade till last skulle vara ställt utom rimligt tvivel och en fällande dom således skulle kunna meddelas.⁶⁴

6.1.7 Svea hovrätt B 11845-13

Den tilltalade påstods i målet ha tilltvingat sig oralsex av målsäganden genom att med kniv överfalla henne i en soffa och sedan hålla fast hennes huvud. Den tilltalade förnekade i sin tur ansvar för brott då ingen sexuell handling enligt honom skett utan samtycke från båda parter.⁶⁵ Direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning saknades i målet. Den bevisning som fanns var stödbevisning i form av vittnesutsagor om vad målsäganden sagt till sin mor och till sin kompis. Västmanlands tingsrätt ansåg att varken den tilltalades eller målsägandens utsagor kunde bortses från och att den stödbevisning som fanns inte var tillräcklig för en fällande dom. Svea hovrätt ansåg i sin tur att målsägandens trovärdiga berättelse fick sådant stöd av stödbevisningen att det som lagts den tilltalade till last var ställt utom rimligt tvivel och meddelade således slutligen en fällande dom.⁶⁶

⁶⁴ B 2600-14, s. 3 f.

⁶⁵ B 11845-13, s. 3.

⁶⁶ B 11845-13, s. 4 f.

6.2 Muntlig stödbevisning i misshandelsmål

6.2.1 Svea hovrätt B 3568-13

Målsäganden påstod i målet att den tilltalade kastat henne in i en garderobsdörr med huvudet före. Efter att hon ramlat satte den tilltalade sig på henne, tog tag i en träbänk och svingade sedan den rakt mot hennes huvud. Den tilltalade var likt målsäganden av den inställningen att det uppstått en dispyt, men förnekade att han kastat kvinnan i golvet och att han svingat en träbänk mot henne.

Några direkta vittnesiakttagelser fanns ej. Inte heller fanns det någon teknisk bevisning. Den bevisning som dock fanns var stödbevisning i form av vittnesutsaga om vad målsäganden sagt till hennes väninna om händelsen. Hovrättens inställning till den förebragda bevisningen var dock att den inte var tillräcklig för en fällande dom: ”Eftersom /.../ uppgifter är andrahandsuppgifter och då hon, såvitt framkommit, inte har gjort några egna iakttagelser från det aktuella tillfället anser dock hovrätten att hennes uppgifter inte kan tillmätas något högre bevisvärde”, varpå åtalet således ogillades.⁶⁷

6.2.2 Södertörns tingsrätt B 1744-13

6.2.2.1 Första tillfället

Den tilltalade påstods i målet, i det för parterna gemensamma sovrummet, dragit målsäganden i håret och sedan dunkat hennes huvud flera gånger mot en betongvägg. Den tilltalade ska sedan flera gånger med knuten näve ha slagit mot målsägandens ansikte. Den tilltalade förnekade i sin tur att han misshandlat målsäganden och någon dokumentation av skador eller några direkta vittnesiakttagelser fanns ej.

⁶⁷ B 3568-13, s. 5 f.

Den bevisning som fanns var stödbevisning i form av vittnesutsaga från målsägandens dotter, som av målsäganden fått berättat för sig om den aktuella händelsen. Dottern vittnade också om hur mamman mått ”fruktansvärt dåligt” under tiden som hon bott tillsammans med den tilltalade. Tingsrätten ansåg att, eftersom uppgifterna från dottern var andrahandsuppgifter och inte några direkta iakttagelser, det som lagt den tilltalade till last inte var ställt utom rimligt tvivel, vilket således innebar att åtalet ogillades.⁶⁸

6.2.2.2 Andra tillfället

Den tilltalade hade enligt målsäganden trampat henne på foten så att värk uppstått och sedan slängt en ryggsäck på henne. Några vittnen eller dokumentation av skador fanns vid rättegången ej. Precis som vid det första tillfället har dock dottern fått berättat för sig om vad som hänt i nära anslutning till händelsen. Dottern vittnade också om hur hon märkt att mamman var nedstämd i anslutning till den påstådda misshandeln. Tingsrätten konstaterade i domen att uppgifterna från dottern inte var några direkta iakttagelser om den påstådda misshandeln, utan endast andrahandsuppgifter, vilka inte ensamma är tillräckliga för en fällande dom, vilket följaktligen ledde till ett ogillande av åtalet.⁶⁹

⁶⁸ B 1744-13, s. 31.

⁶⁹ 1744-13, s. 34.

7 Analys

Det kan konstateras att det i svenska domstolar förekommer ett flertal olika typer av stödbevisning i både muntlig och skriftlig form. Såsom muntlig bevisning kan framför allt tre olika typer urskiljas, nämligen vittnesutsaga om vad målsäganden berättat för vittnet i fråga, vittnesutsaga om vad målsäganden har berättat för vittnet i fråga i kombination med vad vittnet vid den tidpunkten har kunnat observera av målsägandens sinnesstämning och slutligen vittnesutsaga om efterföljande observationer av sinnesstämningen i allmänhet hos personen som påstår sig ha blivit utsatt för brott. Såsom skriftlig stödbevisning förekommer till exempel DNA-analys och journalanteckningar.

Om det lätteligen kan utrönas vilken typ av stödbevisning som i praktiken förekommer, så är domstolars bedömning och således värdet av olika typer av densamma av betydligt större osäkerhet. Högsta domstolen har uttalat att det som lagts den tilltalade till last ska vara ställt utom rimligt tvivel och att en trovärdig målsägandeutsaga i kombination med vad som i övrigt framlagts vid förhandlingen, till exempel om målsägandens beteende efter en påstådd våldtäkt, kan vara tillräckligt för en fällande dom. Det har dock inte uttalats någonting om vilken typ av stödbevisning som krävs för att beviskravet ska vara uppfyllt, vilket innebär att domstolar, med principen om fri bevisprövning i ryggen, måste värdera varje bevis för att sedan avgöra om det föreligger rimligt tvivel till den tilltalades skuld eller ej.

I enlighet med den fallstudie som i förevarande arbete gjorts kan det konstateras att tingsrätter och hovrätter å ena sidan stundom anser att en trovärdig målsägandeutsaga i kombination med vittnesutsaga om vad målsäganden sagt är tillräckligt för att det som lagts den tilltalade till last är ställt utom rimligt tvivel, stundom att en trovärdig målsägandeutsaga i kombination med vittnesutsaga om vad målsäganden sagt, men också hur denne agerat, är tillräckligt för en fällande dom. Det kan dock också, å andra

sidan, konstateras att både tingsrätt och hovrätt i andra domar, där bevisningen varit närmast identisk, ansett att bevisvärdet för andrahandsuppgifter varit så lågt att det inte kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att det som lagts den tilltalade till last har hänt. Det kan härvid erinras om att det i två av de redovisade domarna gjorts bevisvärdering av stödbevisning i tingsrätterna med en utgång och sedan i hovrätterna med en motsatt sådan. Att en dom ändras i hovrätt är givetvis inget som är särskilt förvånande, utan snarare något som i ett modernt rättssamhälle eftersöks då en dom i en lägre instans är inkorrekt. Att bevisvärderingen av exakt likadan bevisning skiljer sig så markant åt mellan olika instanser är dock något som påtagligt riskerar att hämma förutsebarheten i en domstols dömande. I dessa domar kan det också anmärkas på, vilket har påpekats ovan, att domstolarna endast konstaterar, snarare än att utförligt diskutera, huruvida stödbevisningen är tillräcklig eller ej, vilket knappast bidrar till en objektiv bevisvärdering, utan snarare sätter betraktaren i en situation där dennes eventuella hypotes om en icke enhetlig värdering av stödbevisning kommer att stärkas.

Det är vidare av mycket stort intresse att närmare begrunda de olika misshandelsdomar som redogjorts för ovan och vad som i dessa sagts om muntlig stödbevisning. Till skillnad från de olika våldtäktsdomarna där det i princip endast konstateras huruvida bevisningen är tillräcklig eller ej för att beviskravet ska vara uppfyllt synes domstolarna i dessa domar ta ett större avstånd från olika typer av andrahandsuppgifter. Svea hovrätts uttalande om ett vittnes utsaga är talande: ”Eftersom /.../ uppgifter är andrahandsuppgifter och då hon, såvitt framkommit, inte har gjort några egna iakttagelser från det aktuella tillfället anser dock hovrätten att hennes uppgifter inte kan tillmätas något högre bevisvärde”. Vid en jämförelse med de våldtäktsdomar som redogjorts för ovan där fällande dom meddelats är det anmärkningsvärt, med tanke på att Högsta domstolen har uttalat att samma beviskrav gäller oavsett vilken lagöverträdelse det i brottmål talas om, att bevisvärderingen av i princip identisk bevisning i en typ av mål värderas på ett vis och i en annan typ av mål på ett annat vilket innebär att det i en typ

av mål räcker med en typ av bevisning för att åtalet ska vara ställt utom rimligt tvivel, men att det i en annan typ av mål krävs mer, starkare bevisning, än vad som i den första typen av mål anses tillräckligt.

Vad kravet på att det som lagts den tilltalade till last ska vara ställt utom rimligt tvivel egentligen innebär är varken i teorin eller i praktiken klart. Gregow har uttalat ”att det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”⁷⁰ för att en fällande dom ska få meddelas och det kan konstateras att även i praktiken hypotetiska händelseförlopp är något som domare eftersöker. Med den notoriska vetskapen om att det är en omöjlighet att som människa påtala om någon i en rättssal ljuger eller ej bör det kunna ifrågasättas huruvida det, med hjälp av vad som endast är information eller beteende emanerande från målsäganden, är möjligt att komma till slutsatsen att det är ställt utom rimligt tvivel att det som lagts den tilltalade till last faktiskt har hänt. Högsta domstolen har å ena sidan uttalat att det inte är tillräckligt att två utsagor vägs mot varandra och målsägandens därvid bedöms väga tyngre för att en fällande dom ska få meddelas. Å andra sidan har samma domstol uttalat att en målsägandes beteende efter en påstådd våldtäkt kan vara tillräcklig stödbevisning för en fällande dom. Vad detta i praktiken har kommit att innebära är att ord mot ord ej är tillräckligt för att beviskravet ska vara uppfyllt, men att ord mot ord tillsammans med att det sistnämnda ordet förlängs till en tredje person, ofta närstående till målsäganden, godtas. Det som sägs i denna typ av vittnesutsagor emanerar från målsäganden och bör således inte vara värt mer än dennes ord, vilket innebär att det vid en sådan situation fortfarande rent teoretiskt föreligger en situation där ord står mot ord och antalet rationella hypotetiska händelseförlopp bör vara många, vilket enligt Högsta domstolen, återigen, ska innebära ett ogillande. Om det inte går att utröna huruvida någon i en rättssal talar sanning eller ej, hur kan det då vara möjligt att bedöma om samma person förfarit på ett ärligt vis då den berättat om en påstådd händelse för andra personer eller då den agerat på ett visst sätt utanför domstolen och hur kan det någonsin praktiskt sett framstå som uteslutet att

⁷⁰ Gregow, 1996 s. 510.

den åtalade är oskyldig när den enda stödbevisningen som finns är information som målsäganden är kapabel att till fullo bestämma innehållet i?

Det kan vidare ifrågasättas huruvida Högsta domstolen har något faktiskt stöd för att ett visst efter våldtäkt följande beteende kan ses som högst naturligt⁷¹ och om det över huvud taget är möjligt för en domstol att utifrån allmänna erfarenhetssatser bedöma hur en människa, typiskt sätt, beter sig i en viss situation och således däri avgöra om den som står tilltalad i ett mål om våldtäkt faktiskt begått detta brott mot målsäganden. Högsta domstolens praxis torde snarare öppna för godtycklighet då det i princip lämnas till varje domare vid varje domstol att på eget bevåg avgöra i vilka situationer som ett efterföljande beteende innebär att det är ställt utom rimligt tvivel att det som lagts den tilltalade till last har hänt. Högsta domstolen nämner uttryckligen att ett efterföljande beteende kan räcka för att beviskravet ska vara uppfyllt, vilket ger underrätterna stort utrymme att fatta beslut om något som de troligtvis saknar vetenskapligt stöd att avgöra. Det handlar för att en objektiv bevisvärdering ska ske härvid inte nödvändigtvis om att inskränka den fria bevisprövningen utan att, precis som advokat Thomas Olsson säger, varje domare måste vara medveten om vad det är möjligt att komma fram till med hjälp av allmänna erfarenhetssatser, vilket bör leda till att det ställs höga krav på bevisningen.

Det kan konstateras att det i de genomgångna domarna förekommer uttryck som att ”det inte finns någon anledning för målsäganden att ljuga”, vilket med tanke på principen om hypotetiska händelseförlopp bör kunna ifrågasättas. En domstol synes vid en rättegång endast ha en yttlig kunskap om parternas förhållanden och det torde således inte så kategoriskt, särskilt då den tilltalade förnekat ansvar för brott, vara möjligt att bedöma huruvida det finns någon anledning för målsäganden att fara med osanning. Det kan, rent hypotetiskt, finnas tusen anledningar för någon att ljuga och om en domstol, istället för att granska och värdera den stödbevisning som inför den

⁷¹ 357-13, s. 13.

förebragts, gömmer sig bakom liknande uttryck utan att för dem ha något stöd, kommer bevisvärderingen inte fortsätta att vara objektiv då de enskilda bevisen bedöms.

Tankarna förs onekligen avslutningsvis till vad som redan inledningsvis konstaterades, nämligen att brottet våldtäkt är fruktansvärt för den som blir utsatt, vilket rent hypotetiskt kan antas omedvetet inverka också på den mest kompetenta av domare som då felaktigt anser att beviskravet är uppfyllt och rättfärdigar fällande domar med hjälp av tankar som ”Om jag inte fäller nu, när ska jag då fälla?”, vilket leder till att den bevisning som i målet finns ej bedöms objektivt och principen om in dubio pro reo undermineras. Till syvende och sist måste det som lagts den tilltalade till last under alla omständigheter, undantagslöst, oavsett hur kränkande det må verka, vara ställt utom rimligt tvivel – annars är det nog dags att sluta göra anspråk på att vara en modern rättsstat.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Allison, J, Robert, *The Boston Massacre*, Applewood Books, Beverly ,2006.

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, 1:2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 1994, tryck 2000.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars, *Rättegång. H. 4, 7.*, omarb. och rev. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996, s. 509-523.

Lainpelto, Katrin, *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2012.

Lambertz, Göran, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, SvJT 2009, s. 1-14.

Shapiro, J, Barbara, *Beyond reasonable doubt and probable cause*, University of California Press, Los Angeles, 1991.

Stening, Anders: *Bevisvärde*, Univ., Diss. Uppsala: Univ., 1976, Uppsala, 1975.

Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*, SvJT 1990, s. 284-305.

Rapporter

Axberger, Hans-Gunnar, Mentés, Feryal, Palmgren Goodhe, Karin och Västberg, Jens, *Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Stockholm, 2006.

Lambertz, Göran, Winge Peter, Källgård, Håkan och Hermansson, Emma, *Rättssäkerheten i brottmål, Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Stockholm 2009.

Elektroniska källor

Blendow Group, *Felaktigt dömda – Thomas Olsson, Silvia Ingolfsdottir, Hans Gunnar Axberger*, 2014-05-16 <https://www.bgplay.se/video/felaktigt->

domda-thomas-olsson-silvia-ingolfsdottir-hans-gunnar-axberger 2015-05-06 kl. 20.00.

Hurtig Björn, Binninge, Johann, *Hörsägen som stödbevisning i sexualbrottmål accepteras inte i många andra rättssystem*, publicerad i Dagens Juridik 2012-06-11 kl. 14:19
<http://www.dagensjuridik.se/2012/06/horsagen-som-stodbevisning-i-sexualbrottmal-accepteras-inte-i-manga-andra-rattssystem> 2015-05-06 kl. 22.00.

Leijonhufvud, Madeleine, ”*HD-dom gör det omöjligt att fälla för sexövergrepp*”, publicerat i Dagens Nyheter 2011-01-14 00:50,
<http://www.dn.se/debatt/hd-dom-gor-det-omojligt-att-falla-for-sexovergrepp/> 2015-05-07 kl. 10.00.

Nordh, Roberth, ”*Det mest betydelsefulla verktyget vid bevisvärdering är trots allt domarens intuition*”, publicerad i Dagens Juridik 2013-09-02 kl. 11:44
<http://www.dagensjuridik.se/2013/09/det-mest-betydelsefulla-verktyget-vid-bevisvardering> 2015-05-01 kl. 9.20.

Olsson, Thomas, *Kritik från advokathåll – ett rop i öknen*, publicerat i Advokaten 2007.
<https://www.advokatsamfundet.se/Advokaten/Tidningsnummer/2007/Nr-4-2007-Argang-73/Kritik-fran-advokathall--ett-rop-i-oknen/> 2015-05-06 kl. 20.00.

Persson, Anna, *Madeleine Leijonhufvud: Därför fälls så få för sexbrott*, publicerad i Dagens Juridik 2013-06-10 kl.11:32
<http://www.dagensjuridik.se/2013/06/madeleine-leijonhufvud-darfor-falls-sa-fa-sexbrott> 2015-05-06 kl. 22:30.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2009 s. 447 I och II

NJA 1980 s. 725

NJA 1992 s. 446

Hovrätter

Hovrätten för västra Sverige dom B 3402-13

Hovrätten för västra Sverige dom B 2600-14

Hovrätten över Skåne och Blekinge B 426-14

Hovrätten över Skåne och Blekinge dom B 352-15

Svea Hovrätt dom B 3568-13

Svea hovrätt dom B 10468-13

Svea hovrätt B 10830-13

Svea Hovrätt dom B 11845-13

Tingsrätter

Malmö tingsrätt dom B 10353-13

Södertörns tingsrätt dom B 1744-13

Södertörns tingsrätt dom B 12072-13

Värmlands tingsrätt dom 357-13